

Justitieutskottets betänkande

1983/84:7

om rätten till offentlig försvarare (prop. 1983/84:23 jämte motioner)

Propositionen m. m.

I proposition 1983/84:23 har regeringen (justitiedepartementet) efter hörande av lagrådet föreslagit riksdagen att anta genom propositionen framlagda förslag till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare,
3. lag om ändring i militära rättegångslagen (1948:472).

Rörande propositionens huvudsakliga innehåll hänvisar utskottet till vad som anförs i det följande under rubriken Utskottet på s. 8.

I samband med propositionen behandlar utskottet de med anledning av propositionen väckta motionerna 1983/84:35 av Lars Werner m. fl. (vpk) och 1983/84:40 av Hans Petersson i Röstånga (fp). Motionsyrkandena redovisas på s. 8.

De vid propositionen fogade lagförslagen har följande lydelse.

1 Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken

dels att 21 kap. 3, 6 och 10 §§, 23 kap. 5 § samt 31 kap. 1, 2 och 11 §§ skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i 21 kap. skall föras in en ny paragraf, 3 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

21 kap.

3 §¹

Vid sin talans förberedande och utförande må den misstänkte biträdas av försvarare.

Försvare utses av den misstänkte. Är den misstänkte under aderton år eller sinnessjuk eller sinnesslö, utses försvarare av den som har vårdnaden om honom. Har den misstänkte för sig ställt rättegångsombud, anses ombudet som försvarare.

En person får inte vara försvarare, om han har eller har haft uppdrag åt den misstänkte eller ekonomiska förbindelser med denne och omständigheterna är ägnade att minska förtroendet för hans förmåga att iaktta vad som åligger en försvarare enligt 7 § första stycket. Om försvarare gäller i övrigt 12 kap. 2-5 §§ samt 6 § andra stycket.

Har den misstänkte ej utsett försvarare eller avvisas av honom utsedd försvarare och finnes på grund av sakens beskaffenhet eller eljest hans rätt icke kunna utan biträde tillvaratagas, skall offentlig försvarare förordnas för honom. Är den misstänkte anhållen eller häktad, skall även eljest, om han begär det, offentlig försvarare förordnas.

3 a §

Är den misstänkte anhållen eller häktad skall offentlig försvarare förordnas för honom, om han begär det. Offentlig försvarare skall också på begäran förordnas för den som är misstänkt för ett brott, för vilket inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i sex månader.

Offentlig försvarare skall därutöver förordnas

¹ Senaste lydelse 1982:201.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1. om den misstänkte är i behov av försvarare med hänsyn till utredningen om brottet,

2. om försvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som skall väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening, eller

3. om det i övrigt föreligger särskilda skäl med hänsyn till den misstänktes personliga förhållanden eller till vad målet rör.

Om den misstänkte biträds av försvarare som han själv har utsett, skall inte vid sidan av denne någon offentlig försvarare förordnas.

6 §

Förordnande av offentlig försvarare må av rätten återkallas, om giltigt skäl därtill förekommer. Utser den misstänkte själv annan försvarare, skall förordnandet återkallas, om ej därav skulle uppstå synnerlig olägenhet.

Offentlig försvarare må ej utan rättens medgivande sätta annan i sitt ställe.

Ett förordnande av offentlig försvarare får återkallas av rätten, om behovet av offentlig försvarare upphör eller något annat giltigt skäl för återkallelse föreligger. Utser den misstänkte själv annan försvarare, skall förordnandet återkallas, om det inte skulle uppstå synnerlig olägenhet.

En offentlig försvarare får inte utan rättens medgivande sätta någon annan i sitt ställe.

10 §²

Offentlig försvarare har rätt till skäligen ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Vid bedömningen av vad som är skäligen arvode skall uppdragets art och omfattning beaktas. Hänsyn skall också tas till andra omständigheter av betydelse, såsom den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med samt den tid som har lagts ned på uppdraget.

Offentlig försvarare har rätt till skäligen ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Vid bedömningen av vad som är skäligen arvode skall uppdragets art och omfattning beaktas. Hänsyn skall också tas till andra omständigheter av betydelse, såsom den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med samt den tid som har lagts ned på uppdraget. Har försvararen lämnat den misstänkte rådgivning i saken enligt rättshjälpslagen (1972:429), skall avdrag göras för den rådgivningsavgift som försvararen uppburit.

² Senaste lydelse 1981:1289.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer fastställer taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättningen.

Offentlig försvarare får inte förbehålla sig ytterligare ersättning av den misstänkte. Om så ändå har skett, är förbehållet utan verkan.

23 kap.

5 §

Skall enligt 21 kap. 3 § offentlig försvarare utses för den misstänkte, *äligge* undersökningsledaren att göra anmälan *därom* hos rätten.

Skall enligt 21 kap. 3 a § offentlig försvarare utses för den misstänkte, *äligger det* undersökningsledaren att göra anmälan *om det* hos rätten.

31 kap.

1 §³

Dömes i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade för brottet, skall han till statsverket återgälda vad enligt rättens beslut av allmänna medel utgått för hans inställelse vid rätten under förundersökningen, till vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt i ersättning till försvarare så ock statsverkets kostnad för hans hämtande till rätten. Den tilltalade vare dock ej ersättningsskyldig för kostnad, som icke skäligen varit påkallad för utredningen, eller för kostnad, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare. Han vare ej heller i annat fall än som sägs i 4 § första stycket skyldig att betala mera än som motsvarar det för honom gällande maximibeloppet för rättshjälpsavgift vid allmän rättshjälpslagen (1972:429).

Om den tilltalade har haft offentlig försvarare i målet, skall vid tillämpning av första stycket sista meningen hans maximibelopp för rättshjälpsavgiften minskas med vad han har betalat i rådgivningsavgift till försvararen.

Vad den tilltalade enligt första stycket skall *återgälda* får jämkas eller *eftergivas*, om skäl härtill föreligger med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans personliga och ekonomiska förhållanden.

Vad den tilltalade enligt första stycket skall *återbetala* får jämkas eller *efterges*, om skäl härtill föreligger med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att ersätta understiger en viss av regeringen fastställd gräns, skall ersättningsskyldighet inte åläggas.

³ Senaste lydelse 1983:154.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §⁴

Frikännes tilltalad i mål, vari åklagare för talan, eller avvisas eller *avskrivs* av åklagare väckt åtal, *äge* rätten av allmänna medel tillerkänna den tilltalade ersättning för hans kostnad för försvarare, för vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för delgivning och för utskrift av protokoll eller annat dylikt, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av hans rätt, så ock för hans inställelse vid rätten.

Frikänns tilltalad i mål, vari åklagare för talan, eller avvisas eller *avskrivs* av åklagare väckt åtal, *kan* rätten av allmänna medel tillerkänna den tilltalade ersättning för hans kostnad för försvarare, *för rådgivning enligt rättshjälpslagen (1972:429)*, för vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för delgivning och för utskrift av protokoll eller annat dylikt, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av hans rätt, så ock för hans inställelse vid rätten.

Ersättning för tilltalads inställelse utgår i enlighet med vad som gäller för tilltalad som åtnjuter rättshjälp.

11 §⁵

Om rättegångskostnad i mål, vari allenast målsägande för talan, gälle i tillämpliga delar vad i 18 kap. är stadgat.

I fråga om den tilltalades skyldighet att ersätta *statsverket* kostnad för offentlig försvarare och för annan rättshjälp åt honom själv *äge* dock 1 § första stycket *tredje punkten och andra stycket* detta kapitel *motsvarande tillämpning*.

I fråga om den tilltalades skyldighet att ersätta *staten* kostnad för offentlig försvarare och för annan rättshjälp åt honom själv *tillämpas* dock 1 § första stycket *sista meningen samt andra och tredje styckena* detta kapitel.

I fråga om skyldighet för målsägande att i mål, vari han biträtt allmänt åtal eller eljest fört talan jämte åklagaren eller denne fört talan för målsäganden, ersätta rättegångskostnad och om hans rätt till ersättning för sådan kostnad gälle, utöver bestämmelserna i 3 och 4 §§, vad i 18 kap. 12 § är stadgat.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1984. I fråga om offentliga försvarare som har förordnats före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

⁴ Senaste lydelse 1972:430.

⁵ Senaste lydelse 1972:430.

2 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Härigenom föreskrivs att 11 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Saknar i fall, som sägs i 10 §, den tilltalade försvarare, skall offentlig försvarare förordnas för honom, om det icke på grund av sakens beskaffenhet eller eljest finnes uppenbart, att försvarare ej erfordras.

Föreslagen lydelse

11 §¹

Om en tilltalad inte har fyllt arton år och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter, skall offentlig försvarare förordnas för honom, om det inte är uppenbart att han saknar behov av försvarare.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1984.

¹ Senaste lydelse 1969:163.

3 Förslag till

Lag om ändring i militära rättegångslagen (1948:472)

Härigenom föreskrivs att 87 § militära rättegångslagen (1948:472) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

87 §¹

I militärt mål som handlägges av åklagare eller domstol skall rätt att på begäran erhålla offentlig försvarare tillkomma, förutom anhållen och häktad, jämväl den som är tagen i förvarsarrest samt annan som är misstänkt för brott, för vilket är stadgat fängelse i mer än ett år eller avsättning.

Utöver vad som annars är föreskrivet om rätt till offentlig försvarare har en misstänkt som är tagen i förvarsarrest i ett militärt mål som handläggs av åklagare eller domstol rätt att få sådan försvarare, om han begär det.

Den som är tilltalad eller misstänkt i sådant mål har rätt att erhålla nödig ledighet från tjänstgöring vid försvarsmakten för att samråda med sin försvarare och i övrigt förbereda sin talan.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1984.

¹ Senaste lydelse 1976:512.

Motionerna

I motion 1983/84:35 av Lars Werner m. fl. (vpk) hemställs

1. att riksdagen avslår proposition 1983/84:23,
2. att riksdagen hos regeringen hemställer om ett nytt lagförslag i enlighet med vad som anförts i motionen.

I motion 1983/84:40 av Hans Petersson i Röstånga (fp) hemställs att riksdagen förklarar att under begreppet särskilda skäl särskilt skall beaktas sådana personliga förhållanden som att den misstänkte inte behärskar svenska språket eller i övrigt har särskilda svårigheter att ta till vara sin rätt på grund av att han är utlänning.

Utskottet

Inledning

Rättshjälpskommittén (Ju 1982:01) har enligt sina direktiv att göra en allmän översyn av det allmännas åtaganden inom rättshjälpsystemet, bl. a. i fråga om rätten till offentlig försvarare. Kommittén avgav i januari 1983 delbetänkandet (Ds Ju 1983:2) Rätten till offentlig försvarare. Betänkandet har remissbehandlats.

De förslag som läggs fram i propositionen grundar sig på betänkandet och remissyttrandena däröver.

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås att de nuvarande reglerna i rättegångsbalken (RB) om rätten till offentlig försvarare skärps något samtidigt som de får en mer preciserad lydelse. I likhet med vad som redan gäller skall också i fortsättningen en anhållen eller häktad person alltid få en offentlig försvarare om han begär det. På begäran skall vidare enligt förslaget offentlig försvarare förordnas för den som är misstänkt för ett brott för vilket inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i sex månader. Härutöver föreslås att en misstänkt skall ha rätt till offentlig försvarare om det behövs med hänsyn till utredningen om brottet eller med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som bör väljas och det kan bli aktuellt att döma till annan påföljd än böter eller villkorlig dom. Förslaget innebär ytterligare att offentlig försvarare skall förordnas om det annars finns särskilda skäl till det med hänsyn till den misstänktes personliga förhållanden eller till vad målet rör.

I propositionen föreslås vidare att lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare ändras på så sätt att den åldersgräns under vilken det gäller speciellt generösa bestämmelser för förordnande av offentlig försvarare sänks från 21 år till 18 år.

De särbestämmelser för rätt till offentlig försvarare i militära mål som finns i militära rättegångslagen (1948:472) föreslås i princip bli ersatta av RB:s regler.

Det föreslås i propositionen uttryckliga regler i RB om att förordnande av offentlig försvarare får återkallas om det inte längre finns behov av någon försvarare och att offentlig försvarare inte skall förordnas vid sidan av en försvarare som den misstänkte själv har utsett.

Vissa nya regler föreslås i RB i syfte att i brottmål underlätta användningen av rättshjälpsformen rådgivning.

Enligt propositionen medför förslagen besparingar avseende statens kostnader för offentliga försvarare med uppskattningsvis 5 milj. kr. årligen. En minst lika viktig effekt anges i propositionen vara att takten för utgiftssökningarna bromsas.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 1984.

Utskottets överväganden

Samhällets kostnader för offentliga försvarare har ökat kraftigt under senare år och uppgår till betydande belopp. Budgetåret 1973/74 uppgick de till ca 30 milj. kr., 1976/77 till ca 42 milj. kr. och 1979/80 till ca 59 milj. kr. Budgetåret 1980/81 hade kostnaderna stigit till 72 milj. kr., 1981/82 till 83 milj. kr. och under 1982/83 var de ca 92 milj. kr.

Den kraftiga kostnadsökningen har flera orsaker. Den allmänna kostnadsutvecklingen har medfört en ökning av försvararkostnaderna. Härtill kommer att de grövre brottmålen oftare än förr är svårutredda och därför ställer krav på ökade försvararinsatser. Rättshjälpskommittén (se Ds Ju 1983:2 s. 37 ff) har på grundval av statistiska undersökningar kommit fram till att det finns en klar tendens hos domstolarna att i ökande utsträckning förordna offentlig försvarare. Departementschefen anför i propositionen (s. 11) att andelen tilltalade som har offentlig försvarare har ökat under senare år och att offentlig försvarare numera inte sällan förordnas även i mål av enkel beskaffenhet. En i propositionen (s. 13 f) gjord redovisning av högsta domstolens praxis i fråga om förordnande av offentlig försvarare visar också på en alltmer frikostig tillämpning av reglerna.

Mot den nu angivna bakgrunden anser utskottet att det är befogat att man inskrider mot den beskrivna utvecklingen. Särskilt statsfinansiella skäl talar för detta. Utskottet vill därför uttala sin anslutning till tanken att genom införande av något mer skärpta och preciserade lagregler få till stånd en mer ingående prövning och en mer restriktiv praxis från domstolarnas sida i fråga om att förordna offentliga försvarare. Säsom departementschefen anför i propositionen bör riktmärket i princip vara att åstadkomma en rättstillämpning som stämmer överens med vad som ursprungligen avsetts gälla. Utskottet vill emellertid samtidigt framhålla att regleringens syfte självfallet måste vara att den som har ett verkligt behov av en offentlig försvarare också skall få denna förmån. Det är väsentligt att prövningen av om offentlig försvarare skall förordnas — i de fall då förordnande inte är obligatoriskt — i varje enskilt fall sker med omsorg

och på ett nyanserat sätt under hänsynstagande till både den misstänktes behov och intresset av sparsamhet med statens medel. De lagändringar som föreslås i propositionen i fråga om när en offentlig försvarare skall få förordnas är enligt utskottets mening väl ägnade att tillgodose det angivna syftet. I sammanhanget vill utskottet erinra om föreskriften i 21 kap. 5 § RB om iakttagande av kostnadshänsyn vid förordnande av offentlig försvarare.

Utskottet kan, såsom framgår av det nyss sagda, inte instämma i den kritik mot propositionen som framförs i motion 35. Utskottet delar således inte motionärernas uppfattning att statsfinansiella skäl inte skall få inverka på omfattningen av statens stöd genom offentlig försvarare och att rådande praxis i fråga om förordnande av sådan bör bestå eller t. o. m. utvidgas.

Såsom hittills skall den som är anhållen eller häktad alltid ha en ovillkorlig rätt till offentlig försvarare. Detsamma skall, i enlighet med vad som föreslås i propositionen, gälla den som är misstänkt för ett så allvarligt brott att straffminimum är fängelse i sex månader. I andra fall är behovet av offentlig försvarare generellt sett inte lika framträdande. Utskottet anser det vara en lämplig avvägning som föreslås härvidlag; om den misstänkte är i behov av offentlig försvarare med hänsyn till utredningen om brottet eller om försvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som skall väljas och det finns anledning att döma till annat än böter eller villkorlig dom eller dessa påföljder i förening, skall offentlig försvarare förordnas. Detta skall vidare ske om det i övrigt föreligger särskilda skäl med hänsyn till den misstänktes personliga förhållanden eller till vad målet rör.

Vad gäller förslaget att offentlig försvarare skall få förordnas om det finns särskilda skäl för det med hänsyn till de personliga förhållandena uttalar departementschefen i propositionen (s. 18) som exempel att den misstänkte har svårt att själv klara sitt försvar på grund av mycket hög levnadsålder, psykisk eller allvarlig fysisk sjukdom, nedsatt syn eller hörsel eller annat allvarligt handikapp. Dessutom framhåller han att offentlig försvarare regelmässigt bör förordnas när rättspsykiatrisk undersökning kommer i fråga.

I motion 40 anförs att till de personliga förhållanden som kan utgöra särskilda skäl för förordnande av offentlig försvarare bör räknas inte bara de av departementschefen angivna utan även sådana svårigheter som föreligger för utlänningar utan förtrogenhet med det svenska rättssystemet eller utan kunskaper i det svenska språket och vilka därför har särskilda problem i fråga om att ta till vara sina intressen i en brottmålsrättegång.

I denna fråga vill utskottet först betona att det enligt den föreslagna bestämmelsen är domstolens uppgift att i varje enskilt fall göra de bedömningar beträffande den misstänktes behov av försvarare som hans personliga förhållanden ger skäl till. De förhållanden av personlig natur som

departementschefen har angett i propositionen tjänar endast som exempel; någon uttömmande uppräknings är inte önskvärd eller ens lämplig att eftersträva. Det nu sagda hindrar dock inte utskottet att uttala förståelse för motionärens syn på utlänningars behov av offentlig försvarare. Oenkligen torde det oftare finnas skäl att förordna offentlig försvarare för den person som står främmande inför svenska förhållanden och kanske inte heller förstår det svenska språket än för den som inte har sådana speciella svårigheter. Samtidigt bör man dock hålla i minnet att många problem som har sin grund i språksvårigheter bör kunna avhjälpas genom att tolk anlitas av rätten (5 kap. 6 § RB). Med dessa uttalanden får önskemålet i motion 40 anses vara tillgodosett.

I sammanhanget vill utskottet också fästa uppmärksamheten på den grupp av socialt gravt handikappade personer, exempelvis med svåra missbruksskador eller andra sjukdomsliknande tillstånd, som många gånger har sådana personliga förhållanden att det kan vara motiverat att förordna offentlig försvarare enligt den nu berörda regeln.

Utskottet, som tillstyrker regeringens lagförslag, har utöver vad som uttalats i det föregående inget att anföra med anledning av propositionen eller motionerna.

Utskottets hemställan

Utskottet hemställer

1. beträffande *avslag på proposition 1983/84:23* att riksdagen avslår motion 1983/84:35,
2. beträffande *särskilda skäl för förordnande av offentlig försvarare* att riksdagen avslår motion 1983/84:40,
3. att riksdagen antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken,
4. att riksdagen antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare,
5. att riksdagen antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i militära rättegångslagen (1948:472).

Stockholm den 22 november 1983

På justitieutskottets vägnar

BERTIL LIDGARD

Närvarande: Bertil Lidgard (m), Lisa Mattson (s), Eric Jönsson (s), Hans Pettersson i Helsingborg (s), Helge Klöver (s), Arne Svensson (m), Gunilla André (c), Karl-Gustaf Mathsson (s), Ulla-Britt Åbark (s), Sven Munke (m), Hans Petersson i Röstånga (fp), Lars-Erik Lövdén (s), Hans Göran Franck (s), Elving Andersson (c) och Göran Ericsson (m).

